

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Леонтій ВОЙТОВИЧ

СПІРНІ ПИТАННЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ІСТОРІЇ: ВІДКРИТТЯ ДИСКУСІЇ

Історія Галицько-Волинської держави після класичних для свого часу студій Михайла Грушевського¹, Володимира Пашуто² та Івана Крип'якевича (його книга побачила світ через багато років після написання)³, загалом, мало привертала увагу дослідників за винятком низки праць вчених Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові (за радянських часів Інституту суспільних наук)⁴ та досліджень Миколи Котляра⁵. Серед інших причин такого підходу, можливо, була магія Галицько-Волинського літопису, перекази якого, здавалося, опрацьовані систематично. Однак виявилось, що давніші дослідники залучили далеко не всі збережені джерела або ж використали їх аж ніяк не вичерпно – відповідна інформація дає змогу знову повернутися до складних та заплутаних проблем історії галицьких та волинських земель. Так чи інакше, але від кінця ХХ ст. сформувалася плеяда дослідників, чиї монографії та статті нерідко присвячені переважно галицько-волинській тематиці. Це (за алфавітом) Володимир Александрович, Леонтій Войтович, Мирослав Волощук, Олександр Головка, Юрій Діба, Ярослав Книш, Олег Купчинський, Михайло Кучинко, Юрій Лукомський, Олег Мазур, Ігор Мицько, Ілля Паршин, Іван Паславський, Андрій Петрик, Василь Петрик, Богдан Прищеп, Святослав Терський в Україні, Олександр Майоров, Сергій Пашин, Віктор Пузанов, Михайло Юрасов в Росії; Олександр Баран, Маріуш Бартніцкий, Анжей Гіль, Даріуш Домбровський, Віталій Нагірний, Єжи Сперка, Станіслав Срока, Ян Тенговський, Андріян Юсупович у Польщі, Марта Фонт в Угорщині;

¹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т. 3. – С. 1–142, 504–545.

² Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950.

³ Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. – Київ, 1984; *Його ж.* Галицько-Волинське князівство. Друге видання із змінами і доповненнями. – Львів, 1999.

⁴ Див.: Войтович Л. Король Данило Романович і історія Галицько-Волинської держави в дослідженнях Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України // *Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі.* – Львів, 2008. – С. 98–119.

⁵ Див.: Котляр М. Ф. Данило Галицький. – Київ, 1979; *Его же.* Рожденный в кольчуге (Даниил Галицкий) // Котляр Н. Ф., Смолий В. А. История в жизнеописаниях. – Киев, 1990. – С. 97–110; *Його ж.* Данило, король руський // Котляр М. Ф. Полководці Давньої Русі. – Київ, 1991; *Його ж.* Данило Галицький. – Київ, 2001; *Його ж.* Данило Галицький. – Київ, 2002; *Його ж.* Военное мистецтво Давньої Русі. – Київ, 2005; Котляр М. Ф., Ричка В. М. Княжий двір Південної Русі Х–ХІІІ ст. – Київ, 2008. – С. 184–354 (та ін.).

Дюра Гарді в Сербії й Мартин Гомза у Словаччині. Зрозуміло, що стан джерел та їх інтерпретація, в міру зростання числа праць представників різних історичних шкіл, не могли не привести до нагромадження спірних питань різноманітного характеру. Очевидно, назріла потреба почати навколо них наукову дискусію. За зразок, на мою думку, можна взяти дискусію навколо походження князівських родин Сангушків, Збаразьких, Вишневецьких і Порицьких, яка тривала в міжвоєнному науковому середовищі Львова та Польщі й отримала назву “генеалогічної війни”, хоча при цьому жоден з учасників не переступив межі наукової толерантності⁶.

Заризикую відкрити дискусію саме з досліджень професора Санкт-Петербурзького університету О. Майорова, який є найпліднішим останнім часом у цьому напрямі не тільки в Росії. Він розпочав від проблем соціально-політичної історії галицько-волинських земель, яких торкалися й інші російські автори. Але ці ранні роботи⁷ вже відрізняли дві особливості:

⁶ Див.: Пана І. “Miesiecznik Heraldyczny” і “Rocznik Towarzystwa Heraldycznego” як джерела до вивчення “Генеалогічної війни” (1908–1939 рр.) // Генеалогічні записки. – Львів, 2011. – Вип. 9 (нової серії 3). – С. 41–46; Її ж. Загадка походження князя Федька Несвіцького: давні та новітні дискусії // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2011. – Вип. 46. – С. 42–64; Її ж. Дискусії навколо походження князівського роду Сангушків як початковий етап “генеалогічної війни” // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2012. – Вип. 16. – С. 497–511.

⁷ Див.: Майоров А. В. Воевода и земская община Древней Руси в XI – начале XIII в. // Исторический опыт русского народа и современность. Мавродинские чтения / Отв. ред. И. Я. Фроянов. – Санкт-Петербург, 1994. – С. 39–43; *Его же*. Бояре и община Галича в событиях 50–70-х годов XII в. // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. – Санкт-Петербург, 1995. – Вип. 4. – С. 3–15; *Его же*. Бояре и община Юго-Западной Руси в событиях 1187–1190 гг. (к проблеме внутриобщинных отношений в домонгольский период) // Средневековая и новая Россия. К 60-летию проф. И. Я. Фроянова. – Санкт-Петербург, 1996. – С. 226–243; *Его же*. О составе участников древнерусского веча (по материалам Новгорода и других регионов Древней Руси) // Петербургские чтения-96. Материалы Энциклопедической библиотеки “Санкт-Петербург – 2003”. – Санкт-Петербург,

1996. – С. 326–329; *Его же*. Внутриобщинные отношения и политическая борьба в Юго-Западной Руси в конце XI в. (в свете фольклорно-этнографических параллелей) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. – Санкт-Петербург, 1997. – Вип. 3. – С. 3–17; *Его же*. Тысяцкий и городская община Древней Руси в XI – начале XIII в. (по материалам Новгорода и других регионов) // Петербургские чтения-97. Материалы Энциклопедической библиотеки “Санкт-Петербург – 2003”. – Санкт-Петербург, 1997. – С. 28–37; *Его же*. Об этапах развития внутриобщинных отношений в Древней Руси (на примере истории Юго-Западной Руси XI – начала XIII вв.) // Гуманитарное знание на пороге XXI века. – Ижевск, 1997. – С. 157–158; *Его же*. Бояре и община Юго-Западной Руси в XI – начале XIII вв.: к проблеме эволюции государственности и социально-политических отношений // Государство и общество. История. Экономика. Политика. Право. Российский научный междисциплинарный журнал (далі – ГОРНМЖ). – 1999. – № 2. – С. 154–161; *Его же*. Городские общины Галицко-Волынской Руси в первой половине XII в. Основные тенденции политического развития // ГОРНМЖ. – 1999. – № 3–4. – С. 41–53; *Его же*. О некоторых психологических закономерностях традиционного сознания в Древней Руси (боярин Володислав Кормильчич, князя Игоревичи и городская община Перемышля в коллизиях начала XIII в.) //

пошук нових джерел, зокрема в царині допоміжних дисциплін, включаючи археологічні матеріали, які, на жаль, рідко привертають увагу істориків, і пильна увага до публікацій українських та інших зарубіжних дослідників. Завершенням цього етапу наукового пошуку стала монографія "Галицько-Волинська Русь"⁸ – перша за півстоліття ґрунтовна студія з цієї тематики після згаданих монографій І. Крип'якевича та В. Пашуто. Публікація московського історика Дмитра Александрова, не обізнаного з дослідженнями українських та польських авторів, за винятком поодиноких статей Ярослава Ісаєвича, Ярослава Дашкевича та Миколи Котляра, для зіставлення з монографією петербурзького автора не надається⁹.

О. Майоров сміливо вступив у полеміку з київськими колегами, наголошуючи на ранішому виникненні Галича та Теробовлі, визнавши автентичність грамоти князя Івана Берладника 1134 р. та обґрунтувавши наявність галицьких володінь на Нижньому Дунаї. Він також привернув увагу до того, що масштаби репресій Ігоревичів проти галицького боярства перевищували репресії князя Романа Мстиславовича, Золота булла 1222 р. цілком задовольняла галицьку еліту, а правління князя (королевича) Андрія спиралося на підтримку галичан. Багато інших деталей дослідник зауважив уперше, зокрема те, що австрійський герцог Фрідріх II Бабенберг перехопив послів чернігівського князя до імператора.

Историческая психология и ментальность. Эпохи. Социумы. Этноты. Люди. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 190–200; *Его же*. Борьба Даниила Романовича за галицкий стол с венграми в конце 20 – начале 30-х годов XIII в. – Ч. 1: Галицкая община и князь Даниил // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. – Санкт-Петербург, 1999. – Вып. 3. – С. 3–14; *Его же*. Борьба Даниила Романовича за галицкий стол с венграми в конце 20 – начале 30-х годов XIII в. – Ч. 2: Галицкая община и князь Даниил // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. – Санкт-Петербург, 2000. – Вып. 2. – С. 3–17; *Его же* [в соавторстве с И. Я. Фрояновым]. Князь, бояре и городская община Галича в правление Мстислава Удалого // Россия и мировая цивилизация. К 70-летию чл.-корр. РАН А. Н. Сахарова. – Москва, 2000. – С. 74–94; *Его же*. Даниил Романович и галичане в канун татаро-монгольского нашествия // Исследования по русской истории. К 65-летию проф. И. Я. Фроянова / Отв. ред. В. В. Пузанов. – Ижевск, 2001. – С. 86–96; *Его же*. Генезис боярской думы, ее место и роль в политической жизни общины // Российская государственность: уровни власти. Историческая динамика // Отв. ред.

В. В. Пузанов. – Ижевск, 2001. – С. 37–44; *Его же*. Практика договорных отношений князя и городской общины Юго-Западной Руси. К вопросу о венгерском влиянии // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. – Санкт-Петербург, 2001. – Вып. 4. – С. 15–26; *Его же*. К вопросу о венгерском влиянии на социально-политическое развитие Юго-Западной Руси. Золотая булла 1222 г. и договорная практика венгров и галичан // Государство и общество. История. Экономика. Политика. Право. Российский научный междисциплинарный журнал. – 2001. – № 1. – С. 188–191; *Его же*. Польские источники о политической и внутриобщинных отношениях в Юго-Западной Руси на рубеже XII–XIII вв. // Проблемы славяноведения / Отв. ред. С. М. Михайличенко. – Брянск, 2001. – Вып. 3. – С. 19–34.

⁸ *Майоров А. В.* Галицко-Волинская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община / Под ред. И. Я. Фроянова. – Санкт-Петербург, 2001. – 640 с.

⁹ *Александров Д. Н.* Галицко-Волинская земля в XIII – первой четверти XIV в. – Москва, 1997.

Усі ці дослідження показали прихильність до поглядів М. Дьяконова, І. Фроянова, А. Дворніченка. До праць інших авторів, зокрема І. Крип'якевича, В. Пашуто, Я. Ісаєвича та ін., О. Майоров підходив з огляду постулатів цієї школи, як, зрештою, і до історії галицько-волинських земель загалом. Іноді це приводило до таких казусів, як подання Звенигорода на Білці "пригородом" Володимира чи версія, ніби Нерадця послала община Перемишля, не бажаючи підпорядковуватися общині того ж Володимира. Навіть на Любецькому снемі 1097 р., де князі розділили землі між гілками Рюриковичів, нібито теж "чути голос общини". Поверховою і, на мій погляд, невдалою була спроба критикувати теорію "дружинної держави" Олени Мельникової. Окремих князів, навіть сміливого авантюриста Давида Ігоревича, часом трактовано блідими виконавцям рішень громад, якими верховодили боярські лідери.

До цих та інших недоліків монографії привернуто увагу у рецензії¹⁰. На загал, погоджуючись з написаним тоді, мушу відкликати деякі закиди. Думаю, автор мав рацію, подаючи Доброслава Суддича та Григорія Васильовича князями, як і те, що рід Кормильчичів став розглядатися як княжий, через що і волинський редактор літопису журився долею дітей Володислава Кормильчича, який ризикнув "вокняжитися". Правда, вважаю, що спроби лідерів галицького боярства самим отримати княже достоїнство, використовуючи сприятливу політичну кон'юнктуру, не виходили з ініціативи міських общин, а були виявом ідеології галицького боярства, яке, на відміну від боярства інших земель, уже трансформувало свої бенефіції (кормління) на спадкові феоди (отчини) і, за прикладом угорських баронів, домагалося поділу влади з князями, тоді як Романовичі, за візантійською моделлю, творили унітарну централізовану державу¹¹.

Наступним етапом студій О. Майорова було обґрунтування виникнення Галича як міста задовго до першої літописної згадки¹². Відповідні

¹⁰ *Войтович Л.* [Рец. на:] А. В. Майоров. Галицко-Волинская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община / Под ред. И. Я. Фроянова. – Санкт-Петербург, 2001. – 640 с. // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 2002. – Т. 243. – С. 699–703.

¹¹ Див.: *Александрович В., Войтович Л.* Король Данило Романович (Славетні постаті Середньовіччя. – Вип. 3). – Біла Церква, 2013. – С. 28–36.

¹² *Майоров А. В.* Проблема основания Галича в современной историографии // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ, 2003. – Вип. 3. – С. 253–262; *Его же.* О времени и обстоятельствах основания Галича: историография спорных и нерешенных проблем // До джерел.

Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 688–711; *Його ж.* Декілька міркувань стосовно першої згадки про Галич і часу заснування міста // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII–X ст. / Гол. ред. О. П. Моця. – Київ, 2004. – С. 186–191; *Його ж.* Про дату заснування Галича за звіткою угорського Аноніма // Збереження та використання культурної спадщини України: проблеми та перспективи. – Галич, 2004. – С. 195–203; *Его же.* Проблема основания Галича в современной историографии // Історико-географічні дослідження в Україні. – Київ, 2005. – Ч. 8. – С. 229–241; *Його ж.* Русько-угорські відносини другої половини IX ст. та проблема заснування Галича // Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення / Відпов. ред.

висновки підтверджує й актуально доступний комплекс відповідних археологічних матеріалів¹³.

Далі увагу О. Майорова привернули найдискусійніші проблеми історії галицьких та волинських земель. Однією з перших виявилось питання ідеї “доброго порядку” першого галицько-волинського князя Романа Мстиславовича. Воно пов’язане з не менш гостро дискутованим питанням про довіру до унікального переказу Васілія Татищева про цей історичний факт та його джерел. Засновані на критичному аналізі текстів виражені студії петербурзького історика з цієї проблематики¹⁴ змусили багатьох дослідників замислитися над необґрунтованими поспішними висновками, які тривалий час сприймалися майже безсумнівними. Усе це дало підстави ствердити, що такий проект дійсно був й не належить до історіографічних

В. А. Смолій. – Київ, 2006. – С. 25–40; *Его же*. Начальные страницы истории Галича (письменные и археологические источники о времени и обстоятельствах основания города) // *Архитектура и археология Древней Руси. К 100-летию со дня рождения М. К. Каргера (1903–1976)*. – Санкт-Петербург, 2009. – С. 182–197.

¹³ Див.: Томенчук Б. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали археологічних досліджень 1976–2006 рр. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 494–610.

¹⁴ Майоров А. В. “Повесть о Святохне”: история изучения и современные приемы верификации известий В. Н. Татищева // *Вестник Удмуртского университета. Серия История*. – Ижевск, 2004. – № 3. – С. 31–48; *Его же*. Из истории белорусского летописания: полоцкая летопись В. Н. Татищева // *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки*. – Полоцк, 2005. – № 1. – С. 1–19; – № 7. – С. 1–16; *Его же*. “Повесть о Святохне” в трудах современных исследователей // *Образ науки в университетском образовании / Отв. ред. В. А. Муравьев*. – Москва, 2005. – С. 161–164; *Его же*. О Полоцкой летописи В. Н. Татищева // *Труды Отдела древнерусской литературы*. – Санкт-Петербург, 2006. – Т. 57. – С. 321–343; *Его же*. О методике изучения оригинальных известий В. Н. Татищева (к вопросу о Полоцкой летописи) // *Исследования по Русской истории и культуре. К 70-летию проф. И. Я. Фроянова*. – Москва, 2006. – С. 175–185; *Его же*. [Рец. на:] Толочко А. П. “История Российская” Василия

Татищева: источники и известия. – Москва; Киев, 2005. – 544 с. // *Rossica antiqua. Исследования и материалы*. 2006. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 387–391; *Его же*. Кто предоставил В. Н. Татищеву сведения о проекте Романа Мстиславича? // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. – 2007. – № 3(29). – С. 67–69; *Его же*. Выступление на заседании теоретического семинара “История Российская” В. Н. Татищева в новейших исследованиях // *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2*. – Санкт-Петербург, 2007. – Вып. 1. – С. 156–158; *Его же*. О работе В. Н. Татищева над текстом проекта Романа Мстиславича (в свете изучения Академической рукописи второй части “Российской истории” // *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2*. – Санкт-Петербург, 2007. – Вып. 4. – С. 10–18; *Его же*. Политико-географические представления В. Н. Татищева и мнимые реалии древнерусской эпохи: по поводу работ А. П. Толочко // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. – Санкт-Петербург, 2008. – № 1(3). – С. 89–100.

¹⁵ *Его же*. Проект “доброго порядка” галицко-волинского князя Романа Мстиславича в свете его внешней политики // *Осмыслення спадщини давньої Русі: Галицько-Волинське князівство в історіографії / Відпов. ред. Я. Ісаєвич*. – Львів, 2007. – С. 26; *Его же*. Из истории внешней политики Галицко-Волинской Руси времен Романа Мстиславича // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. – 2008. – № 4(34). – С. 78–96; *Его же*. Из истории внешней политики галицко-волинского князя Романа Мстиславича // *Дньеслово*.

міфів, породжених вигадкою В. Татищева¹⁵. З аргументів на користь його автентичності найпереконливішими є очевидна паралель з проектом Вельфів 1198 р., зафіксованим у зверненнях папи Інокентія III 1200 та 1202 рр., з яким князь міг ознайомитися, перебуваючи в Ерфурті, а також обґрунтування новгородського походження інформації В. Татищева¹⁶.

Не менш дискусійними були наступні проблеми біографії першого галицько-волинського князя, до яких вдався історик: союз і допомога Візантії проти половців¹⁷, походження другої дружини князя Романа та її ім'я¹⁸, продовження союзу з Візантією та перебування у Галичі візантійського імператора-вигнанця Олексія III Ангела¹⁹ і, нарешті, причини й обставини

Збірник праць на пошану дійсного члена НАН України Петра Толочка з нагоди його 70-річчя / Відпов. ред. Г. Івакін. – Київ, 2008. – С. 51–57; *Его же*. “Конституционный проект” Романа Мстиславича в “Истории Российской” В. Н. Татищева // “В кратких словах многой разум замыкающее...”. Сборник научных трудов в честь 75-летия проф. Р. Г. Скрынникова / Отв. ред. А. Ю. Дворниченко. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 186–200; *Его же*. О “конституционном проекте” галицко-волинского князя Романа Мстиславича. К изучению оригинальных известий “Истории Российской” В. Н. Татищева // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. 1. – С. 94–104.

¹⁶ *Його ж*. Пам'ять про Романа Мстиславича в новгородських джерелах та іконописі // Король Данило Галицький у пам'ятках історії і культури: краєзнавчий історико-культурологічний навчальний посібник / Авт.-упор. Б. Гаврилів, І. Миронюк. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 32–35.

¹⁷ *Его же*. Малоизвестное поэтическое свидетельство по истории русско-византийских отношений начала XIII в. // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2009. – № 3(37). – С. 67–68; *Его же*. Малоизвестные источники по истории русско-византийских отношений начала XIII века: текст, перевод, комментарий // Український історичний збірник. – Київ, 2009. – Вип. 12. – С. 294–297; *Його ж*. Маловідомі грецькі джерела з історії русько-візантійських відносин початку XIII століття: текст, переклад, коментар // Записки НТШ. – Львів, 2010. – Т. 260, кн. 2. – С. 243–248; *Его же*. Рассказ Никиты Хониата о русско-византийском военном

союзе в начале XIII века // Русские древности. К 75-летию проф. И. Я. Фроянова / Отв. ред. А. Ю. Дворниченко. – Санкт-Петербург, 2011. – С. 164–181.

¹⁸ *Его же*. К вопросу о происхождении второй жены Романа Мстиславича: дочь императора Исаака II в Галицко-Волынской Руси // Русин. Международный исторический журнал. – Кишинев, 2009. – № 2(16). – С. 80–83; *Его же*. Дочь византийского императора Исаака II в Галицко-Волынской Руси: княгиня и монахиня // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2010. – № 1(39). – С. 76–106; *Его же*. Из истории русско-византийских династических связей: дочь императора Исаака II в Галицко-Волынской Руси // История российско-греческих отношений и перспективы развития в XXI веке. – Москва, 2010. – С. 42–46; *Его же*. О происхождении второй жены Романа Мстиславича: дочь императора Исаака II в Галицко-Волынской Руси // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2010. – Т. 2. – С. 41–51; *Його ж*. Єфросинія Галицька. Дочка візантійського імператора в Галицько-Волинській Русі: княгиня і черниця (Славетні постаті Середньовіччя. – Вип. 2). – Біла Церква, 2013.

¹⁹ *Його ж*. Зовнішня політика Галицько-Волинської Русі часів Четвертого Хрестового походу: стосунки з Німеччиною, Візантією та Польщею // Ruthenica. – Київ, 2008. – Т. 7. – С. 101–126; *Его же*. Известия Длугоша и Густынской летописи о посещении византийским императором Алексеем III Галича в 1204 году // Prospise sed respise: Проблемы славяноведения и медиевистики. В честь 85-летия проф. В. А. Якубского / Отв. ред.

загибелі князя Романа Мстиславовича²⁰. Відшукавши ряд джерел, які раніше не привертали уваги, та по-новому, в комплексі проаналізувавши відомі перекази, петербурзький історик переконливо обґрунтував свої висновки. На мій погляд, заперечення та зауваження опонентів²¹ позиції О. Майорова з цих питань не похитнули.

Працюючи над проблемами, пов'язаними з особистістю засновника Галицько-Волинської держави князя Романа Мстиславовича, О. Майоров звернувся до академіка Я. Ісаєвича. Виважений і обережний у висновках, той не раз змушував молодшого колегу утримуватися від надто сміливих гіпотез і ще та ще докладніше обстоювати свою правоту. Особливо це стосується першої частини праці. Згодом хвороба вже не дозволяла Я. Ісаєвичу активніше "втручатися" у дослідження. Але й тоді О. Майоров нерідко обговорював окремі аспекти цієї праці з іншими колегами. Двотомну монографію про князя Романа²² російський дослідник підготував українською мовою. Розширений її варіант опубліковано в Росії²³.

Уже в процесі роботи історик виходив поза наперед обрані часові межі, все більше залучаючи інші теми, зокрема достатньо віддалені від основного предмета, особливо різні епізоди діяльності сина князя Романа Мстиславовича – короля Данила Романовича²⁴, а також окремі спеціальні проблеми

А. Ю. Дворниченко. – Санкт-Петербург, 2009. – С. 71–116; *Його ж.* Ангел в Галичі: чи міг візантійський імператор Олексій III відвідувати Романа Мстиславовича // *Княжа доба: історія і культура.* – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 133–164; *Его же.* Рассказ В. Н. Татищева о посольстве римского папы к галицко-волинскому князю Роману Мстиславичу: Происхождение и атрибуция // *Вспомогательные исторические дисциплины.* – Санкт-Петербург, 2010. – Т. 31. – С. 267–281.

²⁰ *Его же.* Поход Романа Мстиславовича 1205 года: в Саксонию или Польшу? // *Вопросы истории.* – 2008. – № 11. – С. 36–48; *Його ж.* Суперечності джерел щодо причин останнього походу Романа Мстиславовича // *Фортеця. Збірник державного національного заповідника "Тустань".* – Львів, 2009. – Т. 1: На пошану Михайла Рожка. – С. 57–67; *Idem.* Ostatnia wyprawa Romana Mściślawicza (z dziejów polityki zagranicznej Rusi Halicko-Wołyńskiej) // *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym.* – Toruń, 2010. – Т. 14. – С. 32–39.

²¹ *Див.:* *Nagirnyj W.* Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i Wołyńskiej w latach 1198(1199)–1264. – Kraków, 2011. – S. 82, 94–87, 103–108, 115–117, 121,

125–128, 130–138, 142; *Горovenko A.* Меч Романа Галицкого. Князь Роман Мстиславович в истории, эпосе и легендах. – Санкт-Петербург, 2011. – С. 149–151, 185, 334–340, 343, 356–357.

²² *Майоров О. В.* Галицько-волинський князь Роман Мстиславович: володар, воїн, дипломат. – Біла Церква, 2011. – Т. 1. – С. 1–318; Т. 2. – С. 319–780.

²³ *Его же.* Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв. (*Studiorum Slavicorum Orbis.* – Т. 1). – Санкт-Петербург, 2011.

²⁴ *Его же.* Русско-венгерские отношения и борьба за Галич в середине 30-х гг. XIII в. // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики.* – 2005. – № 3(21). – С. 62–63; *Его же.* Мстислав Удалой и Даниил Галицкий (Черты семейных отношений в практике политических союзов князей древней Руси) // *Вестник Удмуртского университета. Серия История.* – 2005. – № 7. – С. 25–39; *Его же.* Михаил Черниговский и Даниил Галицкий: истоки конфликта // *Деснянские древности.* – Брянск, 2006. – Вып. 4.– С. 96–98; *Его же.* Неизвестный факт биографии Даниила Романовича // *Rossica antiqua.* – 2010. – № 2. – С. 140–148; *Его же.* О происхождении и символике

галицько-волинської історії²⁵. Останні часто належали до тих напрямів, у яких автор раніше не працював, що не могло не відобразитися на рівні викладу.

имени князя Ираклия Даниловича // Вопросы истории. – 2011. – № 3. – С. 110–121; *Его же*. О происхождении имени и уточнении даты рождения Даниила Галицкого // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2011. – Вип. 20: Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Відпов. ред. М. Литвин. – Львів, 2011. – С. 453–478; *Его же*. Даниил Галицкий и Фридрих Воинственный: русско-австрийские отношения в середине XIII в. // Вопросы истории. – 2011. – № 7. – С. 32–52; *Его же*. Даниил Галицкий и начало формирования культа св. Даниила Столпника у Рюриковичей // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2011. – № 4(46). – С. 32–51; *Його ж*. Невідомий епізод 1237 року у взаєминах Данила Романовича з імператором Фрідріхом II // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2011. – Вип. 4. – С. 180–186; *Його ж*. Звістка Ніколо да Кальві, капелана папи Інокентія IV, про коронацію Данила Романовича // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 4. – С. 187–192; *Его же*. Апостольский престол и Никейская империя во внешней политике Даниила Галицкого // Rossica antiqua. – Санкт-Петербург, 2011. – № 1(3). – С. 60–99; *Его же*. Прусский вопрос во внешней политике Даниила Галицкого // Rossica antiqua. – Санкт-Петербург, 2011. – № 2(4). – С. 102–119; *Его же*. Коронация Даниила Галицкого: Никея и Рим во внешней политике галицко-волинских князей // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – Санкт-Петербург, 2011. – № 1(9). – С. 143–156; *Його ж*. Між Нікеею і Римом: коронація Данила Романовича в світлі зовнішньої політики та династичних зв'язків галицько-волинських князів // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2011. – Вип. 5. – С. 189–198; *Его же*. Был ли Даниил Галицкий коронован папой Иннокентием IV? // Русин. Международный исторический журнал. – Кишинев, 2011. – № 3(25). – С. 42–49; *Его же*. Даниил Галицкий и крестовый поход в Пруссию // Русин. Международный исторический

журнал. – Кишинев, 2011. – № 4(26). – С. 26–43; *Його ж*. Лист римського папи Інокентія IV золотоординському ханові Сартаку // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2012. – Вип. 6. – С. 173–186; *Его же*. Поход русских войск в Моравию и борьба за “австрийское наследство” в 1252–1253 гг. // Военно-исторический журнал. – Москва, 2012. – № 3(623). – С. 49–54; *Его же*. Первая уния Руси с Римом // Вопросы истории. – 2012. – № 4. – С. 33–52; *Его же*. Письмо римского папы Иннокентия IV золотоординскому удельному правителю Сартаку // Гасырлар авазы – Эхо веков. – Казань, 2012. – № 1–2. – С. 13–22; *Його ж*. Про повернення Данила Романовича з Орди, примирення з королем Белою IV і участь у битві на р. Лейті (історико-хронологічні уваги) // ЗНТШ. – Львів, 2012. – Т. 264. – С. 68–86; *Його ж*. Коли й від кого князь Данило Романович відібрав Дорогичин // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2013. – Вип. 7. – С. 187–198.

²⁵ *Его же*. К вопросу о южной границе Галицкой земли XII–XIII вв. // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 27–31; *Его же*. Византия, Польша, Венгрия и Галицко-Волынская Русь: откуда происходит крест Мануила собора парижской Богоматери // Україно-угорські етюди / Відпов. ред. Л. Войтович. – Львів, 2010. – Вип. 1. – С. 91–117; *Его же*. Перенесение мощей и культ св. Онуфрия Великого в Галицко-Волынской Руси и Западной Европе // Русин. Международный исторический журнал. – Кишинев, 2010. – № 3(21). – С. 50–57; *Его же*. Чудотворные иконы в Галицко-Волынской Руси начала XIII века // Русин. Международный исторический журнал. – 2010. – № 4(22). – С. 39–44; *Его же*. Уникальная древнерусская икона из Львовского национального музея // Вопросы музеологии. – 2010. – № 2. – С. 70–75; *Его же*. Печать Ефросинии Галицкой из Новгорода // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2011. – № 2(44). – С. 5–25.

Зрозуміло, що багато найгостріших дискусійних проблем, які зачіпав О. Майоров, зустрілися з несприйняттям або дискусією з боку опонентів. Про це свідчать як окремі рецензії²⁶, так і, наприклад, останні праці О. Головка²⁷, Д. Домбровського²⁸, В. Александровича²⁹, Л. Войтовича³⁰. На мій погляд, основна дискусія ще попереду. На актуальному етапі досліджень я обережно ставлюся до версії про “коронацію” Данила Романовича, яку нібито мав здійснити імператор Фрідріх II Гогенштауфен у Відні 1237 р., хоча і не відкидаю такої можливості. Не можу погодитися з іншою гіпотезою петербурзького історика, згідно з якою австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга, родича Данила Романовича по матері, вбив власне король Данило в битві на р. Лейті 15 червня 1246 р., як і з версіями коронації Данила Романовича у 1253 р., які не враховують одну з основних причин: організацію коаліції християнських держав проти монголів. Звичайно, є зауваження і до деяких інших запропонованих висновків.

Докладніше зупинюся тільки на гаданій участі Данила Романовича у битві на р. Лейті. Не викликає жодних сумнівів, що князь виїхав до ставки Бату з обозом та охороною, що, зрештою, підтверджує свідчення папського посла Джованні дель Плано Карпіні. Коли вони зустрілися на півдорозі між ставкою Коренци (Курумичі) та ставкою Бату, князь був “...зі всіма воїнами і людьми, саме з тими, які прибули з ним”³¹. Охорона мусила рухатися верхи і в доспіхах, часто змінюючись та відпочиваючи, що теж стримувало просування та збільшувало тривалість подорожі. Папське посольство, виїхавши з Києва 4 лютого, перемінюючи коней по 3–4 рази на день (чого не міг дозволити собі княжий поїзд з породистими бойовими та в’ючними кінями, яких не можна було замінити на монгольських ямах-станціях), їдучи навіть уночі, добралося до ставки Бату щойно 4 квітня, тобто через два місяці³². Середній час поїздки і повернення з Орди князів Північно-Східної Русі коротшою дорогою, сягав півроку³³.

²⁶ Александрович В. Не зовсім звичайна монографія “незвичайного князя”. Майоров О. Галицько-волинський князь Роман Мстиславич: володар, воїн, дипломат: У 2 т. – Біла Церква, 2011. – Т. 1–2 // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 7. – С. 295–313.

²⁷ Див.: Головка О. Б. Останній похід князя Романа Мстиславича в джерелах та історичній думці // Український історичний журнал. – Київ, 2009. – № 4. – С. 28–48; *Его же*. Константинополь и Галич в конце XII – начале XIII в.: проблема оценки политических взаимоотношений // Кондаковские чтения. – Белгород, 2010. – Вып. 3. – С. 280–290.

²⁸ Див.: *Dądrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna.* – Kraków, 2012. – 538 s.

²⁹ Див.: Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. – С. 81–94, 163–201.

³⁰ Див.: Войтович Л. Князь Лев Данилович (Славетні постаті Середньовіччя. – Вип. 1). – Львів, 2012. – 181 с.; Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. – С. 28–37, 103–112, 124–162.

³¹ *Джиованни дель Плано Карпини. История Монгалов // Джиованни дель Плано Карпини. История Монгалов. Гильом де Рубрук. Путешествие в Восточные страны / Пер. А. И. Малеина.* – Москва, 1957. – С. 81–82.

³² Там же. – С. 70.

³³ Селезнев Ю. В. О времени, затрачиваемом русскими князьями на поездки в Орду // Уральский исторический вестник. – 2012. – № 2(35). – С. 31–35.

Ще Володимир Борзаковський привернув увагу до того, що, вирушаючи до Орди з Києва 4 лютого 1246 р., папський посол не застав князя Данила Романовича в Києві, бо той перебував у Бату³⁴. Враховуючи час і місце зустрічі князя з легатом, можна прийняти вірогідність повернення першого з них до Києва не раніше кінця квітня 1246 р., тобто у Галичі він міг з'явитися тільки в травні, а далі потрібно було відразу ж зібрати військо, виступити через Лубківський перевал до Угорщини і досягнути до середини червня 1246 р. р. Лейти.

Ще Юзеф Умінський відзначив, що упродовж 1245–1247 рр. Романовичі відіслали декілька посольств до курії, але папа Інокентій IV не зміг зробити нічого для нормалізації стосунків Данила Романовича з угорським королем³⁵. Початок справжніх переговорів між обома сторонами можна віднести тільки до літа 1246 р., коли кандидат на митрополита, печатник Кирило через Угорщину виїхав до патріарха в Нікею і його прийняв король Бела IV³⁶, тобто ініціатором виступив угорський король. На зворотному шляху він знову прийняв митрополита й запропонував союз, скріплений шлюбом Лева Даниловича зі своєю донькою Констанцією. "...пришедь же митропїть и рѣ емоу хотение твое оу тебе есть поими дщерь его сїоу си женѣ"³⁷. Тільки 2 червня 1247 р. Бела IV надав галицькому претендентові, князеві Ростиславу Михайловичу Славонію³⁸, демонструючи відмову від претензій до Галицької землі й готовність провадити переговори з Данилом Романовичем. Поки не надійшли тверді гарантії відходу угорців від підтримки претендента, про нормалізацію стосунків йтися, звичайно, не могло. Але події в сусідній Австрії, а також зустріч Данила Романовича з ханом Бату й визнання за ним галицько-волинських земель підштовхнули угорського короля до зміни позиції, хоча Ростислав Михайлович надалі залишався улюбленим зятем, а його діти – улюбленими онуками. Сам князь Ростислав не відмовився від титулу князя галицького. Отримавши 1247 р. князівство Мачву³⁹ (можливо, все-таки під тиском Данила Романовича його перемістили зі Славонії до Мачви, ще більше віддаленої від галицьких кордонів), а згодом, опанувавши частину Болгарії, він титудувався "*dux Galiciae et imperator Bulgarorum*"⁴⁰.

Після переведення Ростислава, у присутності Бели IV й Данила Романовича митрополит Кирило в замку Зволен (нині на території Словаччини) дав шлюб князеві Леву Даниловичу та Констанції Белівні, який скріпив відновлення союзу між Угорським королівством та Галицько-Волинською

³⁴ Борзаковський В. С. История Тверского княжества. – Санкт-Петербург, 1876. – С. 242–243.

³⁵ Umiński J. Niebezpieczeństwo tatarskie w połowie XIII wieku a papież Innocenty IV. – Lwów, 1922. – S. 91.

³⁶ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Москва, 1998. – Т. 2. – Стб. 809; Homza M. Sytuacja polityczna Spisza do początków XIV w. // Historia Scepusia. – Bratislava; Kraków, 2009. – Vol. 1. – S. 152.

³⁷ Ипатьевская летопись. – Стб. 802.

³⁸ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. – Buda, 1829. – Т. 4, V. 1. – P. 447, 454.

³⁹ Гарді Д. Чи Ростислав Михайлович був баном Мачви? // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 20. – С. 200.

⁴⁰ Мандзяк В. Ростислав Михайлович – "*dux Galiciae et imperator Bulgarorum*" // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 5. – С. 131–144.

державою⁴¹. Шлюб можна впевнено датувати початком літа 1247 р., очевидно, невдовзі після 2 червня⁴².

Отже, навіть якщо б Данило Романович до червня 1246 р. встиг повернутися зі ставки Бату на Волзі й зібрати військо, він би не кинувся на допомогу Белі IV, не маючи твердої впевненості, що той більше не підтримуватиме претензій свого зятя Ростислава Михайловича до галицького престолу і визнає Данила рівноправним союзником. А таку позицію угорський король задекларував тільки 2 червня 1247 р. Доти Данилові Романовичу вигідною була конфронтація Угорщини й Австрії, як перешкода Белі IV підтримувати спроби Ростислава Михайловича оволодіти Галичем.

Тепер про саму битву на Лейті 15 червня 1246 р. Маршал Штірії лицар-міннезінгер Ульріх фон Ліхтенштейн (1200–1275), описавши подробиці загибелі австрійського герцога в поетичному романі “Служіння дамам” (1255)⁴³ та окремих строфах⁴⁴, черпав інформацію від свого родича Генріха фон Ліхтенштейна, чий хоругви стояли напроти руських, не назвав імені руського короля. Анналі монастиря святого Пантелеймона в Кельні (редакція 1249 р.) теж зафіксували смерть герцога від рани з рук короля Русі, не подавши імені⁴⁵. Пізніші чеські та угорські перекази подали інформацію про загибель герцога, який опинився у гущі воїнів дружини Ростислава Михайловича⁴⁶. До них примикає інформація грамоти Бели IV від 20 листопада 1255 р., згідно з якою герцог загинув від руки лицаря Андреаса (Андрія?), що засвідчив галицький князь Ростислав, улюблений зять короля⁴⁷. Тому в участі князя Ростислава у битві на Лейті більшість дослідників не сумнівається⁴⁸. Аналогічних же відомостей про князя Данила Романовича немає.

⁴¹ Wertner M. Az Árpádok czaládi története. – Nagybeczkerek, 1892. – 485–488 old; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. – Buda, 1832. – T. 7. – P. 216.

⁴² Див.: Войтович Л. Князь Лев Данилович. – С. 34–37.

⁴³ Див.: Peters U. Frauendienst. Untersuchungen zu Ulrich von Lichtenstein und zum Wirklichkeitsgehalt der Minnedichtung. – Göttingen, 1971; Piwowarczyk D. Słynni rycerze Europy. Rycerze w służbie dam i dworu. – Warszawa, 2009.

⁴⁴ Ulrich's von Liechtenstein Frauendienst / Hrsg. Von R. Bechstein. – Leipzig, 1888. – Bd. 7. – S. 255–262.

⁴⁵ Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. – Hannoverae, 1872. – T. 22. – P. 541.

⁴⁶ Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae / Ed. R. Marcina. – Bratislava, 1987. – T. 2. – S. 445; Legendy a kroniky koruny uherské / Příprava vydání Richard Pražák, překlad Dagmar Bartoňková, Jana Nechutová. – Praha, 1988. – S. 164.

⁴⁷ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. – Buda, 1829. – T. 4, Vol. 2. – P. 314.

⁴⁸ Palacký F. O Ruském knížetu Rostislawowi, otci králowny české Kunhuty, a rodu geho rozbor kritický // Časopis českého museum. – Praha, 1842. – R. 16, Sw. 1. – S. 34; Zeisberg H. von. Friedrich II der Streibar // Allgemeine Deutsche Biographie. – Leipzig, 1877. – Bd. 7. – S. 580–585; Wenzel G. Rostizlaw galicizai herczeg, IV Béla Magyar királynak veje // Értészék a történelmi Tudományok köréből. Budapest, 1887. – K. 13, Sz. 8. – 7 old; Lhotsky A. Friedrich II // Neue Deutsche Biographie. – Berlin, 1961. – Bd. 5. – S. 524; Font M. Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. – Szeged, 2005. – 253 old; Jacques T. Dictionary of Battles and Sieges. – Westport; London, 2007. – P. 579; Preiser-Kapeller J. Von Ostarrichi an den Bosporus. Ein überlick zu den Beziehungen im Mittelalter // Pro Oriente Jahrbuch 2010. – Wien, 2011. – S. 66–77; Мартынюк А. В. Князь Ростислав в битве на реке Лейте:

Що ж стосується титулу “король”, то західні джерела часто наділяли ним руських князів, що свідчило, радше, про їх сприйняття як суверенних володарів⁴⁹. Германські хроністи загалом керувалися єдиним критерієм: чи був той чи інший володар залежним від германського імператора⁵⁰.

Отож, не бачу підстав пов'язувати загибель герцога Фрідріха II Бабенберга в битві на р. Лейті з особою Данила Романовича. На мій погляд, О. Майорову не вдалося достатньо переконливо обґрунтувати власне припущення або відкинути гіпотези інших дослідників.

Без дискусії розвиток і прогрес історичної науки неможливий. При безсумнівних досягненнях російського історика, вклад якого у вивчення галицьких і волинських земель очевидний, дискусії навколо окремих його поглядів, як, зрештою, і висновків інших колег з відповідних проблем, продовжуватимуться й надалі.

Львівський національний університет імені Івана Франка

“русский эпизод” австрийской истории // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2013. – № 2(52). – С. 49–55.

⁴⁹ Шушарин В. П. Древнерусское государство в западно- и восточноевропейских средневековых памятниках // Новосельцев А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л. В., Шушарин В. П., Шапов Я. Н. Древнерусское государство и его международное значение. – Москва, 1965. – С. 425.

⁵⁰ Головки О. Б. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. – Київ, 2006. – С. 384. Обґрунтовуючи цю тезу, дослідник відкликався до: Hellman M. Vladimir de Heilige in der zeitgenössischen abendländischen Überlieferung // Jahrbücher für Geschichte Ost Europas. – 1959. – Bd. 7, H. 4. – S. 400–408.